

شناسایی ظرفیت‌های توسعه دریا محور در خلیج فارس با تحلیل ماتریس SWOT (مطالعه موردی استان بوشهر)

حمزه شیخیانی^۱

مجید قربانی^۲

نوع مقاله: علمی پژوهشی

چکیده

هدف از این پژوهش، شناسایی ظرفیت‌های توسعه دریا محور در خلیج فارس است. برای رسیدن به این هدف، از روش توصیفی تحلیلی و ابزار ماتریس SWOT استفاده شده است. به همین منظور با استفاده از نظرات ۱۷ نفر از کارشناسان آشنا با حوزه دریا، نقاط قوت، ضعف، آسیب‌ها و تهدیدهای توسعه دریا محور در خلیج فارس شناسایی شده و به مطالعه موردی استان بوشهر پرداخته شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد مهم‌ترین نقاط قوت توسعه دریا محور در استان بوشهر، وجود بنادر تجاری و صیادی و وجود زیرساخت‌های لازم برای صادرات و واردات محصولات شیلاتی و وجود ۹۳۶ کیلومتر مرز دریایی و ۷۰۷ کیلومتر مرز کرانه‌ای و بیشترین مرز دریایی کشور با خلیج فارس است. مهم‌ترین نقاط ضعف توسعه دریا محور در استان بوشهر نیز کمبود زیرساخت‌هایی مانند انرژی، آب و برق و نبود امکان حمل و نقل ریلی و مناسب نبودن راههای ارتباطی استان بوشهر به مرکز کشور است. مهم‌ترین فرصت‌های توسعه دریا محور در استان بوشهر، امکان ایجاد مشاغل جدید و پایدار در زمینه فرآوری و بسته‌بندی محصولات شیلاتی و امکان توسعه مناطق گردشگری در سواحل استان و توان ایجاد گردشگری بین‌المللی است؛ مهم‌ترین تهدیدهای موجود نیز تخریب محیط‌زیست دریایی، آلودگی‌های ناشی از صنعت و کشاورزی، تغییرات اقلیمی، افزایش سطح دریا، افزایش غلظت دریا ناشی از آب‌شیرین‌کن‌ها و انباشت فلزات سنگین است.

واژگان کلیدی: خلیج فارس، توسعه دریا محور، دریا، ماتریس SWOT

۱- دانش‌آموخته دکتری اقتصاد دانشگاه شیراز، پژوهشگر و مدرس دانشگاه، بوشهر، ایران.

۲- استادیار گروه مدیریت و حسابداری، دانشگاه ملی مهارت، تهران، ایران. (نویسنده مسئول) ghorbani.tebyan@gmail.com

۱- مقدمه

امروزه دریا سهم بزرگی از اقتصاد را به خود اختصاص داده است. نزدیک به ۴۰ درصد جمعیت جهان در سواحل زندگی می‌کنند و بنا بر آمارها سهمی به ارزش ۱۵۰۰ میلیارد دلار در اقتصاد جهان دارند و پیش‌بینی شده است که این سهم در ۲۰ سال آینده با افزایش دو برابری به ۳ هزار میلیارد دلار برسد. بر اساس آمار بانک جهانی، اقتصاد دریا^۱ در اروپا، برای پنج میلیون و چهارصد هزار نفر اشتغال ایجاد کرده و ارزش افزوده‌ای بالغ بر ۵۰۰ میلیارد یورو را در هر سال برای اروپا به همراه داشته است (World Bank, 2017).

استفاده از دریاها و اقیانوس‌ها با توجه به ذخایر و منابع عظیمی که دارند، نقشی حیاتی و مؤثر در پایداری اقتصادی^۲ ایفا می‌کند. کشورهای آبی، سهم و بهره بیشتری از این اقتصاد دارند. ایران نیز با داشتن ۵۸۰۰ کیلومتر نوار ساحلی کشوری دریایی محسوب می‌شود؛ اما در میزان استفاده از این نعمت خدادادی چندان موفق نبوده است. بیشترین فعالیت در عرصه سواحل کشور، مربوط به محدوده‌های شهری و روستایی و تأسیسات بندری و نظامی است که همه اینها حدود ۵ درصد از ظرفیت سواحل کشور را به خود اختصاص داده‌اند و حدود ۹۵ درصد از این ظرفیت مورد توجه قرار نگرفته است. هرچند که در طول یک دهه اخیر در اسناد بالادستی و سیاست‌گذاری‌های اقتصادی، کلیدواژه «اقتصاد دریا» بسیار تکرار شده، اما سهم آن در توسعه و اقتصاد کشور بسیار ناچیز بوده است.

بنا بر اعلام مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، اقتصاد دریامحور^۳، راهبردی اساسی، توسعه‌ای، کنش‌گرا و تحول‌آفرین است و هرچند در طول سال‌های گذشته از عملیاتی‌شدن اهداف مورد انتظار توسعه‌ای در بخش اقتصاد دریا غفلت شده است، اما باگذشت زمان، موضوع توجه به ظرفیت عظیم اقتصاد آبی^۴ از حاشیه به متن آمده است.

در سند تحول دولت سیزدهم، اهمیت بهره‌گیری از اقتصاد دریا، یک ظرفیت مورد توجه بوده است و پیش‌تر نیز در برنامه‌های توسعه و سیاست‌های کلی برنامه ششم ابلاغی مقام معظم رهبری (مد ظله‌العالی) بر این موضوع تأکید شده بود. با در نظر گرفتن اینکه خلیج فارس یکی از نقاط مهم و استراتژیک در جهان محسوب می‌شود، سواحل آن نیز دارای موقعیتی قابل توجه در شکل‌گیری شهرها است.

ایران به لحاظ قرار داشتن دریای خزر در شمال و خلیج فارس و دریای عمان در جنوب، یکی از کشورهای دارای توان بالقوه فعالیت در زمینه اقتصاد دریا محسوب می‌شود. یکی از استان‌هایی که سابقه تاریخی در استفاده از ظرفیت دریا دارد استان بوشهر است. این استان در حاشیه آبراهه استراتژیک بین‌المللی خلیج فارس، دارای طولانی‌ترین مرز دریایی با این دریا است که این مهم، ظرفیت‌های قابل توجهی در بخش‌های مختلف فراهم کرده است.

استان بوشهر با داشتن ۷۰۷ کیلومتر مرز آبی با خلیج فارس و دارا بودن ۲۹ درصد از طول نوار ساحلی کشور، از

^۱ Maritime Economy

^۲ Economic Sustainability

^۳ Sea-based Economy

^۴ Blue Economy

ظرفیت‌های مهم اقتصاد آبی برخوردار است. علاوه بر آن، این استان دارای ۲۲ جزیره و شبه‌جزیره است. این استان در بین استان‌های کشور، دارای سومین اقتصاد بزرگ و رتبه اول درآمد سرانه^۱ است و ترکیبی از فعالیت‌های بزرگ اقتصادی مانند نفت، گاز، پتروشیمی، شیلات، تأسیسات هسته‌ای، صنایع دریایی، کشاورزی، معادن و فعالیت‌های تجاری و گردشگری را شامل می‌شود که همه آن‌ها به اقتصاد آبی مربوط می‌شوند.

سواحل بوشهر به دو قسمت تقسیم می‌شود؛ نخست سواحل مسطح و باتلاقی با آبخور کم و خور نامناسب که جهت پهلو گرفتن کشتی‌های بزرگ تجاری نامناسب است. در این نوع سواحل - که بیشتر سواحل شمالی استان بوشهر را تشکیل می‌دهند - تنها کشتی‌های با آبخور پایین امکان پهلو گرفتن دارند. دوم سواحلی که بیشتر در سمت جنوب استان بوشهر قرار دارند؛ عمق دریا در کنار این سواحل به دلیل نزدیک شدن سلسله ارتفاعات به سواحل افزایش می‌یابد. این سواحل بیشتر سنگی هستند و شرایط لازم برای احداث اسکله و بندرگاه را دارا می‌باشند. موقعیت جغرافیایی استان بوشهر، منحصربه‌فرد است. گستردگی مرزهای بوشهر با دریا، موجب ارتباطات بازرگانی وسیع این بندر با کشورهای حوزه خلیج فارس، آسیای جنوب شرقی و شرق دور شده است. در داخل ایران نیز بندر بوشهر به دلیل مرکزیتش در بین بنادر جنوب، نزدیکی به استان فارس و دسترسی به نواحی داخلی ایران، همواره دارای موقعیت مناسب تجاری بوده است (تقوایی زحمت کش، ۱۳۹۵: ۳۹). از سال ۱۹۵۷ تا کنون، کرانه‌های خلیج فارس به‌ویژه استان بوشهر، به دلیل تمرکز منابع نفتی - گازی و نیز بنادر بازرگانی، یکی از محورهای کلیدی و حیاتی اقتصاد ایران به شمار می‌رود. از نیمه دوم سده بیست، محور ساحلی شمال خلیج فارس بنا به ملاحظات جغرافیای اقتصادی^۲، تبدیل به ستون و محور اقتصادی برای استمرار بقای ملی ایرانیان بوده است. این محور با تبدیل شدن به محور تولید و صدور نفت خام، محور پایه‌ای بازرگانی یا صادرات-واردات و محور اصلی سرمایه‌گذاری‌های هیدروکربنی^۳، عمق استراتژیک ایران را در برابر تهدیدهای دریایی متمایل به صفر ساخته است (کریمی‌پور و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۸).

نتایج به‌دست آمده از پژوهش‌های قبل (محرابی و قامتی مجرد، ۱۴۰۰: ۳) نشان می‌دهد که ایران با در اختیار داشتن کرانه‌های ساحلی شمالی خلیج فارس و دسترسی به آبراهه تنگه هرمز، موقعیتی ویژه را در منطقه دارا است و در این راستا استان بوشهر یکی از استان‌های توانمند با مزیت‌های بالقوه اقتصادی است. همچنین این استان به دلیل بهره‌مندی از منابع عظیم نفت، گاز و پتروشیمی و همچنین دسترسی به آب‌های آزاد و بنادر مناسب می‌تواند در جهان جایگاه ویژه‌ای کسب نماید. لذا با برنامه‌ریزی و طرح‌های کلان می‌توان از پتانسیل بالای این استان جهت حضور و نقش‌آفرینی ایران در نظام بین‌الملل استفاده بهینه نمود.

استان بوشهر به لحاظ موقعیت سوق‌الجیشی و وجود شرکت‌های بزرگ نفتی و اجرای طرح‌های صنعتی بزرگ مانند نیروگاه اتمی، صنایع کشتی‌سازی و نفت و گاز، نیروهای انسانی فعال استان‌های مجاور و سایر مناطق را به

^۱ Per Capita Income

^۲ Geoeconomics

^۳ Hydrocarbon Investments

خود جذب کرده است. این استان دارای بنادر مهمی همچون بوشهر، کنگان، عسلویه، دیر، گناوه، دیلم است که در مرز خلیج فارس قرار دارند. از بعد اقتصادی، دو بندر کنگان و عسلویه از ظرفیت بالایی برای تجارت در حوزه‌های اقتصادی و صنعتی برخوردارند. به‌طور کلی قرار گرفتن در کنار صنایع عظیم گاز و پتروشیمی و داشتن مرز دریایی طولانی و قرار گرفتن در مسیر راه ترانزیتی بوشهر- بندرعباس و نزدیکی به کشورهای حوزه خلیج فارس سبب شده که این دو بندر با راه‌اندازی فازهای جدید و گسترش صنایع در منطقه، نقش کلیدی را در عرصه ملی و منطقه‌ای ایفا نمایند. در کنار بنادر مهم این استان، جزیره خارگ در حدود ۵۷ کیلومتری شمال غربی بوشهر و ۳۰ کیلومتری بندر ریگ و ۳۵ کیلومتری بندر گناوه واقع شده است. فعالیت‌های پتروشیمی، تأسیسات مربوط به توسعه یا اداره میدان‌های نفتی دریایی و بیش از ۹۵ درصد از صادرات نفت ایران در این جزیره انجام می‌گیرد (محرابی و قامتی مجرد، ۱۴۰۰: ۴).

وجود ظرفیت‌های اشاره‌شده، اگرچه منافع اقتصادی خوب و مهمی را برای استان و کل کشور در بر دارد، اما اثرات منفی زیست‌محیطی را برای دریا و مردم استان به همراه دارد. تغییرات اقلیمی^۱، یکی از بحث‌برانگیزترین و سیاسی‌ترین مسائل زیست‌محیطی است که استان بوشهر را تحت شعاع خود قرار داده است. اخیراً اکثریت قریب به اتفاق متخصصین تغییرات اقلیم، بر این باورند که فعالیت‌های مخرب انسانی تأثیر بسزایی بر تغییرات اقلیمی داشته که حتی از نقطه اوج آن نیز گذشته است و دیگر فرصتی برای خنثی‌سازی و مقابله با آسیب‌های زیست‌محیطی ناشی از آن وجود ندارد. بنابراین لازم است که برای ایجاد توسعه پایدار اقتصادی، تأثیرات منفی آتی بر محیط‌زیست را با توسعه روش‌های سازگار با محیط‌زیست و تولید انرژی از طریق کاهش استخراج معادن و سوزاندن سوخت‌های فسیلی تقلیل داد.

هدف از این تحقیق، شناسایی ظرفیت‌های توسعه دریا محور است که این امر از طریق شناسایی فرصت‌ها و چالش‌های تجارت و توسعه دریا محور در استان بوشهر انجام گردید. با توجه به اهمیت موضوع، این تحقیق به دنبال پاسخگویی به سوالات زیر است:

ظرفیت‌های توسعه دریا محور در استان بوشهر چیست؟

نقاط قوت و ضعف توسعه دریا محور در استان بوشهر کدامند؟

فرصت‌ها و تهدیدهای پیش روی توسعه دریا محور در استان بوشهر چیست؟

چگونه می‌توان با استفاده از تحلیل ماتریس SWOT^۲، استراتژی‌های مناسبی برای توسعه دریا محور در استان بوشهر تدوین کرد؟

برای پاسخ به این سؤالات، با استفاده از روش تحلیل توصیفی و با ابزار تحلیل ماتریس SWOT در ابتدا نقاط قوت، ضعف، آسیب‌ها و تهدیدهای توسعه دریا محور در حوزه خلیج فارس شناسایی شده است. به دلیل گستردگی موضوع، مطالعه موردی استان بوشهر انجام گرفته است. انتظار می‌رود نتایج این تحقیق، راهنمای

^۱ Climate Change

^۲ stands for: Strength, Weakness, Opportunity, Threat

سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در جهت توسعه این استان باشد. همچنین، این تحقیق می‌تواند به عنوان یک الگو برای سایر استان‌های ساحلی کشور در جهت توسعه دریا محور مورد استفاده قرار گیرد.

۲- مبانی نظری و پیشینه پژوهش

در زمینه توسعه دریا محور و اقتصاد دریا، پژوهش‌های مختلفی در داخل و خارج کشور انجام شده است. پژوهش‌هایی همانند قلی‌پور و همکاران (۱۴۰۱)، مقیمی (۱۴۰۱)، محرابی و قامتی مجرد (۱۴۰۰)، تقوایی زحمت‌کش (۱۳۹۵) و کریمی‌پور و همکاران (۱۳۹۵) در موضوعات اقتصاد دریا و یا موضوعات تجاری و اقتصادی استان بوشهر انجام شده است. مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۹۴) نیز در یک گزارش پنج‌جلدی با عنوان اقتصاد دریا، به وجود ظرفیت‌های بالقوه و فرصت‌های ذی‌قیمت در قلمرو دریایی ایران در کنار قابلیت‌های سواحل آن با رویکرد آمایش منطقه‌ای و اهمیت آن در اقتصاد مقاومتی در بخش‌های کشاورزی و استحصال آب، شیلات، صنعت و انرژی، تجارت و کشتیرانی و گردشگری پرداخته است.

سبحانیان و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهشی به شناسایی منافع اقتصادی حاصل از اقتصاد دریا محور پرداخته و به این سوال پاسخ داده‌اند که تمرکز بر اقتصاد دریا محور چه تأثیری بر رفاه، تغییرات تراز تجاری^۱ و اشتغال کشور دارد؟ در این پژوهش، اثرات اقتصادی تمرکز بر اقتصاد دریا محور (بخش آبرزی‌پروری و حمل‌ونقل دریایی)، بر اساس الگوی تعادل عمومی قابل محاسبه‌ی چند منطقه‌ای^۲ با بسته نرم‌افزاری GEMPACK تحلیل شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که با کاهش تعرفه بخش آبرزی‌پروری، حجم تولیدات این بخش کاهش و با افزایش بهره‌وری^۳ نهاده‌های واسطه‌ای^۴ در دو بخش آبرزی‌پروری و حمل‌ونقل دریایی، رفاه افزایش می‌یابد؛ همچنین با افزایش بهره‌وری نیروی کار و نهاده‌های واسطه‌ای، تراز تجاری این دو بخش مثبت می‌شود.

آکومولافی^۵ و همکاران (۲۰۲۲) در یک مطالعه، چالش‌ها و چشم‌اندازهای استقرار اقتصاد آبی در مناطق ساحلی استان اوندو^۶ کشور نیجریه^۷ را بررسی نموده و به شناسایی نقاط قوت و ضعف آن پرداخته‌اند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که اقیانوس‌ها و دریاها، موتورهای اقتصاد جهانی هستند و پتانسیل زیادی برای رشد و توسعه مناطق ساحلی وجود دارد؛ اما علیرغم وجود این پتانسیل فوق‌العاده، رشد اقتصاد آبی چالش‌هایی را به همراه دارد. یکی از بارزترین موانع، نبود اهداف مشترک و مورد توافق اقتصاد آبی است.

بتل^۸ و همکاران (۲۰۲۱) در پژوهشی فرصت‌ها، چالش‌ها و راهکارهای توسعه اقتصاد آبی را برای کشور کوچک ساحلی باهاما^۹ بررسی کرده‌اند. این مقاله مسیریابی را برای توسعه اقتصادی با استفاده از نیروی مبتنی بر سنت^{۱۰}

¹ Trade Balance

² Multi Regional Computable General Equilibrium Model (MRCGE)

³ Productivity

⁴ Intermediate Inputs

⁵ Akomolafe

⁶ Ondo

⁷ Nigeria

⁸ Bethel

⁹ Bahamas

¹⁰ Traditional Strength

در ارتباط با زمینه‌های نوظهور انرژی‌های تجدیدپذیر اقیانوسی^۱، آبرزی پروری فرا ساحلی^۲، زیست‌فناوری دریایی^۳ و اکتشاف زیستی^۴ پیشنهاد داده و پیوندهای متقابل بین هر فعالیت را مورد بحث قرار می‌دهد. با وجود اینکه رشد مبتنی بر اقتصاد آبی در این پژوهش مورد تشویق قرار می‌گیرد، اما مواردی از بی‌عدالتی آبی، همانند نگرانی‌های عدالت زیست‌محیطی ناشی از آلودگی و زباله، تخریب محیط‌زیست، توزیع ناعادلانه منافع اقتصادی، نقض حقوق بومیان و محرومیت از حکمرانی نیز در این پژوهش برجسته شده است.

اسلام و همکاران (۲۰۱۸) مطالعه‌ای با هدف بررسی سناریوی فعلی منابع دریایی بنگلادش^۵ و شناسایی فرصت‌ها و چالش‌های توسعه دریامحور این کشور انجام داده‌اند. یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که بنگلادش می‌تواند رشد اقتصادی خود را از طریق استفاده پایدار از منابع دریایی تسریع بخشد. این مقاله چالش‌های توسعه پایدار آبی در این کشور را فقدان سیاست‌های صحیح و عدم وجود متخصصان دریایی در سطوح بالای سیاست‌گذاری، سازمان‌ها و نهادهای ملی مشابه در وزارتخانه مربوط، تضمین حاکمیت بر کل فضای ساحلی و حفظ امنیت ساحل تجاری، کمبود دانش، نیروی کار متخصص و فناوری لازم برای بهره‌مندی حداکثری از اقتصاد آبی می‌داند.

۳- مبانی نظری

۳-۱- اقتصاد دریا محور

این واقعیت که اقیانوس‌ها و دریاها (و همچنین رودخانه‌ها، آبراه‌ها و دلتاها) برای توسعه پایدار اهمیت دارند، غیر قابل انکار است. دو سوم سطح زمین را آب پوشانده است. دریاها به‌طور گسترده‌ای به‌عنوان مکانی برای پرورش تمام اشکال زندگی پذیرفته شده و به‌عنوان یک بخش اساسی در حفظ حیات انسان‌ها در زمین ضروری هستند. دریاها و اقیانوس‌ها، غذا و مواد معدنی را فراهم می‌کنند، اکسیژن تولید می‌کنند، گازهای گلخانه‌ای^۶ را جذب می‌کنند، تغییرات آب و هوایی را کاهش می‌دهند، بر الگوهای آب و هوا و دما تأثیر می‌گذارند و به‌عنوان بزرگراهایی برای حمل و نقل انسان و تجارت دریایی عمل می‌کنند.

پیوند بین انسان‌ها و دریاها برای توسعه تمدن بشری اساسی بوده است. امروزه بیش از ۳ میلیارد نفر در نزدیکی سواحل زندگی می‌کنند و از بین ۲۰ شهر پرجمعیت جهان، ۱۶ شهر، ساحلی هستند و این تعداد با رشد جمعیت، جابجایی شهرها و افزایش تقاضا برای اقامت در نزدیکی اقیانوس‌ها و دریاها افزایش می‌یابد. اما سطح بالای وابستگی انسان‌ها به دریا، فشار بی‌سابقه‌ای را بر اکوسیستم‌های دریایی برای پاسخگویی به نیازهای روزافزون جمعیت رو به رشد جهانی وارد می‌کند. بنابراین نیاز روزافزون به مقررات بر اساس تعادل مناسب بین تقاضا برای منابع طبیعی اقیانوس‌ها و پایداری آن‌ها وجود دارد.

¹ Ocean Renewable Energies

² Offshore Aquaculture

³ Marine Biotechnology

⁴ Biological Exploration

⁵ Bangladesh

⁶ Green House Gas (GHG)

دریاها با خطرات زیست‌محیطی قابل توجهی روبرو هستند که می‌تواند بر چشم‌انداز اجتماعی و اقتصادی همه کشورها تأثیر منفی بگذارد، به‌ویژه کشورها و شهرهای ساحلی که به شدت به اقیانوس‌ها وابسته هستند. افزایش سطح دریاها به دلیل تغییرات آب و هوایی، اسیدی‌شدن آب دریاها در نتیجه افزایش انتشار دی‌اکسید کربن^۱، بهره‌برداری بیش از حد و مدیریت ضعیف منابع دریایی، رواناب فاضلاب، رسوب آلاینده‌ها به آبراه‌ها و به خطر افتادن بستر دریا در نتیجه جستجو و استخراج منابع معدنی، برخی از خطراتی هستند که دریاها و شهرهای ساحلی را تهدید می‌کنند.

بر اساس توافقات اجلاس جهانی توسعه پایدار^۲، کشورهای عضو سازمان ملل، متعهد شدند از سلامت، بهره‌وری و انعطاف‌پذیری دریاها، اقیانوس‌ها و اکوسیستم‌های دریایی محافظت کنند تا تنوع زیستی^۳ آن‌ها را حفظ کنند و آن‌ها را قادر به حفاظت و استفاده پایدار برای نسل حاضر و آینده سازند.

از اقیانوس‌ها به‌عنوان انبار منابع زنده و غیرزنده یاد می‌شود. از زمان‌های بسیار قدیم، اقتصاد اقیانوس‌ها^۴ جایگاه مشخصی در تحلیل‌های اقتصادی داشته است. با افزایش نگرانی‌های زیست‌محیطی و استفاده نامحدود از منابع دریایی، مفهوم جدیدی به نام «اقتصاد آبی» به‌طور موازی ظهور کرد. در سال ۲۰۱۲ مفهوم اقتصاد آبی برای اولین بار در اجلاس توسعه پایدار که در سازمان ملل برگزار گردید، معرفی شد. از آن زمان، ترویج اقتصاد آبی توسط نهادهای مختلف بین‌المللی به‌منظور حفظ منابع گران‌بهای اقیانوسی آغاز شد. با این حال، در ابتدا این اصطلاح جدید و مبهم، اغلب به معنای «اقتصاد اقیانوس» یا «اقتصاد دریا» استفاده می‌شد. برای رفع ابهام این واژه‌ها، سازمان ملل در سال ۲۰۱۴ تعریف کاملاً متمایزی ارائه کرد. طبق تعریف سازمان ملل، «اقتصاد آبی» یک اقتصاد اقیانوسی است که هدف آن بهبود رفاه انسانی و برابری اجتماعی است و در عین حال، کاهش خطرات زیست‌محیطی و کمبودهای زیست‌محیطی را نیز مدنظر دارد (سبحانیان و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۳).

استفاده از دریاها و اقیانوس‌ها برای کاهش فقر، امنیت غذایی و پایداری معیشت بسیار مهم است. در ایجاد تعادل بین الزامات زیست‌محیطی و ضروریات و قواعد اقتصادی، مفهوم اقتصاد اقیانوس - که به‌عنوان اقتصاد آبی یا اقتصاد دریا نیز نامیده می‌شود - ایجاد شده است. بانک جهانی، اقتصاد آبی یا اقتصاد اقیانوس را این‌گونه تعریف می‌کند: «استفاده پایدار از منابع اقیانوس‌ها برای رشد اقتصادی، بهبود معیشت و اشتغال ساکنین آن مناطق در حالی که سلامت آن زیست‌بوم حفظ شود» (World Bank, 2017).

«اقتصاد دریامحور» به صورت استفاده پایدار از ظرفیت منابع و گستره‌های آبی، اعم از اقیانوس‌ها، دریاها، دریاچه‌ها و جزایر برای رشد اقتصادی، بهبود وضعیت معیشت و ایجاد اشتغال و در نهایت افزایش تولید ناخالص داخلی^۵ تعریف می‌گردد. بنابراین، حوزه اقتصاد دریا فراتر از مواردی از قبیل شیلات و گردشگری دریایی است

¹ Carbon Dioxide

² Rio+20

³ Biodiversity

⁴ Oceans Economy

⁵ Gross Domestic Product (GDP)

و مستلزم حمایت از صنایع مرتبط با آب و دریا و از جمله حمل و نقل دریایی، گردشگری دریایی، انرژی‌های تجدیدپذیر، آبریز پروری و شیلات، بیوتکنولوژی دریایی، زیست‌هواشناسی و معدنکاری دریایی است (سبحانیان و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۴).

اسناد اجلاس جهانی توسعه پایدار به چندین طریق برای اجرای برنامه اقدام خود اشاره می‌کند که این مؤلفه‌ها به اقتصاد اقیانوس‌ها مربوط می‌شود. عناصر برنامه اقدام شامل تجارت، امور مالی، فناوری و ظرفیت‌سازی^۱ است. از این منظر، ایجاد یک رژیم حاکمیتی مؤثر برای اقتصاد اقیانوس‌ها برای ایجاد و تنظیم تعادل پایدار بین استفاده از منابع دریایی و حفاظت از دستگاه‌های زیست‌محیطی دریایی ضروری است. در حوزه‌های حاکمیت تجاری^۲، سیستم تجارت چندجانبه^۳ - که در سازمان تجارت جهانی^۴ به تصویب رسیده است - موظف است قوانین تجاری را به گونه‌ای اجرا کند که از استفاده بهینه از منابع جهانی و از جمله منابع دریایی حمایت کند. این دستور، اهداف توسعه پایدار را برجسته می‌کند و به دنبال حفاظت از محیط‌زیست به شیوه‌ای سازگار با نیازها و نگرانی‌های کشورها در سطوح مختلف توسعه اقتصادی است (Onguglo et al, 2014).

اقتصاد آبی بر فعالیت‌های اقتصادی وابسته به دریا و بخش‌های مرتبط از جمله ماهیگیری، حمل و نقل، گردشگری دریایی و انرژی تأکید دارد. جوامع بین‌المللی اعتقاد دارند که اقتصاد آبی از ۳ بخش اصلی تشکیل شده است: مقابله اقتصاد با بحران جهانی آب، توسعه اقتصادی نوآور و توسعه اقتصاد دریایی.

۳-۲- سیاست‌های ابلاغی توسعه دریا محور

توسعه دریا محور به لحاظ اهمیت، در عالی‌ترین سطوح سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی مورد توجه قرار دارد که بازتاب آن را می‌توان در ابلاغ سیاست‌های کلی توسعه دریا محور توسط مقام معظم رهبری در تاریخ ۱۴۰۲/۰۸/۱۶ و همچنین هدف قرار دادن اقتصاد دریا در فصل ۱۲ برنامه هفتم پیشرفت مشاهده کرد. بر این اساس، در راستای اجرای سیاست‌های کلی توسعه دریا محور، برنامه جامع ارائه شده دولت قبل برای تحقق سیاست‌ها مطابق با برنامه زمان‌بندی شده در ۴۴ ماده در اردیبهشت ماه ۱۴۰۳ به تصویب هیئت وزیران رسید؛ ولی متأسفانه با شهادت رئیس‌جمهور محترم دولت قبل، این مسئله ناتمام ماند. البته در دولت جدید نیز به تازگی سیاست‌هایی در خصوص توجه به اقتصاد دریامحور اتخاذ شده است.

نهادهای مختلفی در کشور متولی اجرای برنامه‌های توسعه دریامحور هستند. نهادهایی همچون کارگروه ویژه علوم دریایی در وزارت علوم، شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان‌های ساحلی، کارگروه ساماندهی سواحل در وزارت کشور، دبیرخانه شورای توسعه سواحل مکران، کارگروه رفع مشکلات و توسعه شهرستان ابوموسی در وزارت کشور، کارگروه ساماندهی سواحل، بنادر و جزایر ذیل کارویژه مرز شورای امنیت کشور، سازمان بنادر و دریانوردی، کارگروه ملی اقتصاد دریا (زیرمجموعه معاون اول رئیس‌جمهور)، شورای عالی آمایش سرزمین،

¹ Capacity Building

² Business Governance

³ Multilateral Trading System (MTS)

⁴ World Trade Organization (WTO)

شورای عالی اقیانوس‌شناسی، شورای عالی صنایع دریایی و شورای عالی مناطق آزاد و ویژه اقتصادی، برخی از مراکز تصمیم‌گیری در حوزه توسعه دریامحور هستند.

مهم‌ترین مسئله‌ای که در این خصوص باید در دولت جدید مورد توجه قرار گیرد برنامه‌ای کردن سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری و تعیین متولی واحد برای اجرای این سیاست‌ها است. سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری در ۹ بند به شرح ذیل ابلاغ شده است:

۱- سیاست‌گذاری یکپارچه امور دریایی و تقسیم کار ملی و مدیریت چابک و کارآمد دریا به‌منظور بهره‌گیری حداکثری از ظرفیت‌های دریا، برای احراز جایگاه شایسته جهانی و رتبه اول در منطقه.

۲- توسعه فعالیت‌های اقتصادی دریامحور و ایجاد قطب‌های توسعه دریایی پیشران در سواحل، جزایر و پس‌کرانه‌ها به‌گونه‌ای که نرخ رشد اقتصادی در حوزه فعالیت‌های دریامحور طی ده سال همواره حداقل دو برابر نرخ رشد اقتصادی کشور باشد.

۳- تسهیل و توسعه سرمایه‌گذاری و مشارکت داخلی و خارجی با ایجاد زیرساخت‌های لازم نرم‌افزاری و سخت‌افزاری (حقوقی، اقتصادی، زیربنایی و امنیتی).

۴- تدوین طرح جامع توسعه دریامحور با پهنه‌بندی دریا، کرانه و پس‌کرانه و تعیین سهم و جغرافیای جمعیت، تجارت، صنعت، کشاورزی و گردشگری، خصوصاً در سواحل و جزایر جنوب و بالأخص سواحل مکران با تأکید بر هویت ایرانی-اسلامی طی حداکثر یک سال پس از ابلاغ سیاست.

۵- بهره‌برداری حداکثری و بهینه از ظرفیت‌ها، منابع و ذخایر زیست‌بوم دریایی با ممانعت از تخریب محیط‌زیست دریایی بخصوص توسط کشورهای دیگر.

۶- تأمین و ارتقاء سرمایه انسانی و مدیریت متعهد و کارآمد و ایجاد پشتوانه علمی، آموزشی و پژوهشی برای توسعه دریامحور و زیست‌بوم نوآوری و فناوری دریایی.

۷- توسعه همکاری‌های اقتصادی، تجاری و سرمایه‌گذاری در طرح‌های بزرگ‌مقیاس و دانش‌بنیان زیرساختی، تولیدی و خدماتی با کشورهای همسایه و سایر کشورها به‌منظور بهره‌گیری از ظرفیت‌های دریایی و حضور مؤثر در معابر بین‌المللی و دستیابی به موقعیت قطب‌های منطقه‌ای.

۸- افزایش سهم کشور در حمل‌ونقل دریایی و ترانزیت با ایجاد و تقویت شبکه حمل‌ونقل ترکیبی.

۹- حمایت از سرمایه‌گذاران بومی و محلی در طرح‌های توسعه‌ای و حمایت از فعالان اقتصادی و بنگاه‌های کوچک و متوسط^۱ جوامع محلی در حوزه‌های مختلف از جمله صیادی، کشاورزی، صنعتی و گردشگری.

استان بوشهر به لحاظ ساحلی بودن و دارا بودن بیشترین مرز دریایی با خلیج فارس، یکی از مخاطبین اصلی این سیاست‌ها است. همه بندهای ۹ گانه و به‌ویژه بند ۶ و ۹ باید مورد توجه مراکز علمی و سیاست‌گذاری استان قرار گیرد.

¹ Small and Medium-sized Enterprises (SMEs)

۴- روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر نوع مطالعه، ترکیبی (از نوع اکتشافی) است. پژوهش‌های ترکیبی، مطالعاتی هستند که با استفاده از ترکیب دو مجموعه روش‌های تحقیق کمی و کیفی به انجام می‌رسند. جمع‌آوری داده‌ها از روش‌های کتابخانه‌ای، مصاحبه و پرسشنامه است. جامعه آماری در این پژوهش، کارشناسان، پژوهشگران و مدیران حوزه اقتصاد دریا در استان هستند. روش نمونه‌گیری در این پژوهش، روش نمونه‌گیری هدفمند^۱ است.

در این پژوهش از ماتریس SWOT به منظور تجزیه و تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و چالش‌های پیش‌روی توسعه دریا محور در استان بوشهر استفاده شده است. روش SWOT یک چارچوب جهت کمک به برنامه‌ریزان برای شناسایی راهبردهای دستیابی به اهداف را نشان می‌دهد. این روش، مسائل را در دو بعد داخلی و خارجی بررسی می‌کند که نقاط قوت و ضعف از عوامل داخلی و فرصت‌ها و تهدیدها از عوامل خارجی محسوب می‌شوند. از دیدگاه این روش، راهبرد مناسب، قوت‌ها و فرصت‌ها را به حداکثر و ضعف‌ها و تهدیدها را به حداقل ممکن می‌رساند.

کاربرد دیگر مدل SWOT، مقایسه فرصت‌ها و تهدیدهای کلیدی خارجی با ضعف‌ها و قوت‌های داخلی است. این تحلیل ابزاری کارآمد برای شناسایی شرایط محیطی و توانایی‌های درونی سازمان است. پایه و اساس این ابزار کارآمد در مدیریت استراتژیک و بازاریابی، شناخت محیط پیرامونی سازمان است. حروف SWOT، ابتدای کلمات Strength به معنای قوت، Weakness به معنای ضعف، Opportunity به معنای فرصت و Threat به معنای تهدید است. ماهیت قوت و ضعف به درون سازمان و ماهیت فرصت و تهدید معمولاً به محیط بیرونی مربوط است. تجزیه و تحلیل SWOT یک روش برنامه‌ریزی استراتژیک است که ابزار ارزیابی را در اختیار ما می‌گذارد. شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای اصلی منجر به تجزیه و تحلیل مبتنی بر واقعیت، کسب چشم‌اندازهای تازه و ایده‌های جدید می‌شود.

بدین منظور، در ابتدا پرسش‌نامه‌ای برای شناسایی نقاط قوت و ضعف و فرصت‌ها و تهدیدها تدوین شد. سپس این پرسشنامه‌ها از طریق مصاحبه حضوری و فضای مجازی تکمیل گردید. از آنجا که روش نمونه‌گیری این تحقیق مبتنی بر هدف است، برای بررسی عوامل داخلی (نقاط قوت و ضعف) و عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) از تعداد ۱۷ نفر کارشناس امر نظرخواهی شده است. ۶ نفر از این کارشناسان دارای تحصیلات دکتری، ۶ نفر کارشناسی ارشد و ۵ نفر نیز دارای مدرک کارشناسی بوده‌اند. برخی از این کارشناسان دارای سوابق مسئولیتی کلان در استان هستند. سپس اطلاعات حاصل از پرسشنامه‌ها وارد جدول شد و نتایج آن برای تجزیه و تحلیل آماده گردید.

¹ Purposive Sampling

۵- یافته‌های پژوهش

نتایج تحقیق در جداول شماره ۱ و ۲ نشان داده شده است. در جدول شماره ۱ نقاط قوت و ضعف و در جدول شماره ۲ فرصت‌ها و تهدیدهای توسعه دریا محور در استان بوشهر بیان شده است. برای اولویت‌بندی بین موارد مختلف از روش میانگین نسبی^۱ استفاده شده است.

۵-۱- عوامل داخلی ظرفیت‌های توسعه دریا محور خلیج فارس (نقاط قوت و ضعف)

بر اساس نظر کارشناسان و میانگین نسبی از این پاسخ‌ها در جدول شماره ۱، مهم‌ترین نقاط قوت توسعه دریا محور در استان بوشهر به ترتیب عبارت‌اند از:

- ۱- وجود بنادر تجاری و صیادی و زیرساخت‌های لازم برای صادرات و واردات محصولات شیلاتی در استان
- ۲- وجود ۹۳۶ کیلومتر مرز دریایی و ۷۰۷ کیلومتر مرز کرانه‌ای
- ۳- تصویب زیرساخت‌های عمده تولید مانند منطقه آزاد تجاری، منطقه ویژه شمال استان، شهر مولد، شهرک‌های شیلاتی و ...

- ۴- منابع غنی دریایی و تنوع گونه‌های آبرزی، اعم از ماهی، میگو، صدف و ... در سواحل استان
- ۵- سابقه تاریخی بوشهر در انجام فعالیت‌های دریا محور و درهم‌تنیدگی فرهنگ منطقه با فعالیت‌های اقتصادی دریا محور و میل و استقبال اجتماعی به فعالیت‌های دریایی
- ۶- افزایش روزافزون تولید محصولات شیلاتی در استان
- ۷- همسایگی استان بوشهر با ۷ کشور منطقه‌ای از طریق خلیج فارس
- ۸- وجود نیروگاه اتمی بوشهر که قابلیت‌های بسیار زیادی در پزشکی، کشاورزی، صنایع، تولید برق و ... می‌تواند داشته باشد.

- ۹- وجود پژوهشگاه‌هایی مثل مرکز اقیانوس‌شناسی، پژوهشگاه دریا و ... در استان و نیز وجود رشته‌های مرتبط با دریا در دانشگاه‌های استان

- ۱۰- هزینه پایین حمل و نقل دریایی

- ۱۱- وجود معادن فراوان و دست‌نخورده در استان

- ۱۲- وجود کشاورزی صادرات محور در استان

- ۱۳- وجود صنایع دریایی و نفت و گاز و پتروشیمی و تولیدکنندگان مواد خام صنعتی در استان

- ۱۴- پرورش جلبک‌های دریایی و صنایع نوظهور در استان با کمک مخترعان بومی

در پاسخ به یکی از سؤالات، کارشناسان به بیان نقاط ضعف توسعه دریا محور در استان بوشهر پرداخته‌اند. بر اساس پاسخ کارشناسان و میانگین نسبی از این پاسخ‌ها در جدول شماره ۱، مهم‌ترین نقاط ضعف توسعه دریا محور در استان بوشهر عبارت‌اند از:

¹ Relative Average

- ۱- کمبود زیرساخت‌های انرژی، آب و برق در استان برای توسعه
- ۲- نبود امکان حمل و نقل ریلی و مناسب نبودن راه‌های ارتباطی استان به مرکز کشور
- ۳- مشکلات زیست محیطی استان ناشی از وجود تأسیسات پارس جنوبی
- ۴- وجود تهدیدات فرهنگی و عدم وجود پیوست‌های فرهنگی مناسب برای توسعه دریا محور در استان
- ۵- نزدیکی به کشورهای همسایه و سهولت خروج ارزش افزوده تولیدات داخلی به کشورهای دیگر و هجوم کالاها و خدمات کشورهای دیگر به بازارهای محلی
- ۶- کمبود نیروهای متخصص بومی برای توسعه دریا محور
- ۷- عدم توسعه حمل و نقل ترکیبی در استان، کمبود زیرساخت‌های لازم و سن بالای ناوگان دریایی استان
- ۸- کمبود نیروی کار متخصص، ضعف فرهنگ دریایی، ناتوانی در بازاریابی و جذب گردشگر دریایی و سنتی بودن فعالیت‌ها
- ۹- کمبود زیرساخت‌های لجستیکی مثل کانتینرهای یخچالی
- ۱۰- عدم گفتمان‌سازی توسعه دریا محور در استان و کشور
- ۱۱- عدم تکمیل زنجیره‌های ارزش^۱ تولیدات دریا محور که منجر به خام‌فروشی شده است.
- ۱۲- عدم وجود ظرفیت‌سازی‌های لازم برای توسعه دریا محور در رقابت با سایر کشورها از جمله کشورهای جنوب خلیج فارس
- ۱۳- طولانی بودن سیر مراحل ورود به فعالیت‌های اقتصاد دریا محور
- ۱۴- ضعف در توسعه گردشگری دریایی و کمبود امکانات رفاهی و تفریحی برای مسافران و گردشگران

¹ Value chains

جدول شماره ۱. عوامل داخلی (قوت و ضعف) توسعه دریامحور در استان بوشهر

نقاط قوت	فراوانی	میانگین نسبی	نقاط ضعف	فراوانی	میانگین نسبی
وجود بنادر تجاری و صیادی، زیرساخت‌های لازم برای صادرات و واردات محصولات شیلاتی را فراهم کرده است.	۵	۰,۱۴۲۸۶	کمبود زیرساخت‌های انرژی، آب و برق در استان برای توسعه	۶	۰/۲
استان بوشهر دارای ۹۳۶ کیلومتر مرز دریایی و ۷۰۷ کیلومتر مرز کرانه‌ای و بیشترین مرز دریایی با خلیج فارس است.	۴	۰,۱۱۴۲۹	نبود امکان حمل و نقل ریلی و مناسب نبودن راه‌های ارتباطی استان به مرکز کشور	۵	۰/۱۶۷
تصویب زیرساخت‌های عمده تولید مانند منطقه آزاد تجاری، منطقه ویژه شمال استان، شهر مولد، شهرک‌های شیلاتی و ...	۴	۰,۱۱۴۲۹	مشکلات زیست محیطی استان ناشی از وجود تأسیسات پارس جنوبی	۳	۰/۱
منابع غنی دریایی و تنوع گونه‌های آبی، اعم از ماهی، میگو، صدف و ... در سواحل استان	۳	۰,۰۸۵۷۱	وجود تهدیدات فرهنگی و عدم وجود پیوست‌های فرهنگی مناسب برای توسعه دریامحور در استان	۲	۰/۰۶۶۷
سابقه تاریخی بوشهر در انجام فعالیت‌های دریامحور و درهم تنیدگی فرهنگ منطقه با فعالیت‌های اقتصادی دریامحور و میل و استقبال اجتماعی به فعالیت‌های دریایی	۳	۰,۰۸۵۷۱	نزدیکی به کشورهای همسایه و سهولت خروج ارزش افزوده تولیدات داخلی به کشورهای دیگر و هجوم کالاها و خدمات کشورهای دیگر به بازارهای محلی	۲	۰/۰۶۶۷
تولید محصولات شیلاتی در استان افزایش یافته که می‌تواند با برنامه‌ریزی صحیح و سرمایه‌گذاری افزایش یابد.	۳	۰,۰۸۵۷۱	کمبود نیروهای متخصص بومی برای توسعه دریامحور	۲	۰/۰۶۶۷
همسایگی با ۷ کشور منطقه از طریق خلیج فارس	۳	۰,۰۸۵۷۱	عدم توسعه حمل و نقل ترکیبی در استان، کمبود زیرساخت‌های لازم و سن بالای ناوگان دریایی استان	۲	۰/۰۶۶۷
وجود نیروگاه اتمی بوشهر که قابلیت‌های بسیار زیادی در پزشکی، کشاورزی، صنایع، تولید برق و ... می‌تواند داشته باشد.	۲	۰,۰۵۷۱۴	کمبود نیروی کار متخصص، ضعف فرهنگ دریایی، ناتوانی در بازاریابی و جذب گردشگر دریایی و سنتی بودن فعالیت‌ها	۲	۰/۰۶۶۷
وجود پژوهشگاه‌هایی مثل مرکز اقیانوس‌شناسی، پژوهشگاه دریا و ... در استان و نیز وجود رشته‌های مرتبط با دریا در دانشگاه‌های استان	۲	۰,۰۵۷۱۴	کمبود زیرساخت‌های لجستیکی مثل کانتینرهای یخچالی	۱	۰/۰۳۳۳
هزینه پایین حمل و نقل دریایی	۲	۰,۰۵۷۱۴	عدم گفتمان‌سازی توسعه دریامحور در استان و کشور	۱	۰/۰۳۳۳
وجود معادن فراوان و دست‌نخورده در استان	۱	۰,۰۲۸۵۷	عدم تکمیل زنجیره‌های ارزش تولیدات دریامحور که منجر به خام‌فروشی شده است.	۱	۰/۰۳۳۳
وجود کشاورزی صادرات‌محور در استان	۱	۰,۰۲۸۵۷	عدم وجود ظرفیت‌سازی‌های لازم برای توسعه دریامحور در رقابت با سایر کشورها از جمله کشورهای جنوب خلیج فارس	۱	۰/۰۳۳۳
وجود صنایع دریایی و نفت و گاز و پتروشیمی و تولیدکنندگان مواد خام صنعتی در استان	۱	۰,۰۲۸۵۷	طولانی بودن سیر مراحل ورود به فعالیت‌های اقتصاد دریامحور	۱	۰/۰۳۳۳
پرورش جلبک‌های دریایی و صنایع نوظهور در استان با کمک مخترعان بومی	۱	۰,۰۲۸۵۷	ضعف در توسعه گردشگری دریایی و کمبود امکانات رفاهی و تفریحی برای مسافران و گردشگران	۱	۰/۰۳۳۳
جمع	۳۵	۱	جمع	۳۰	۱

مأخذ: یافته‌های پژوهش

۵-۲- عوامل خارجی ظرفیت‌های توسعه دریا محور خلیج فارس (فرصت‌ها و تهدیدها)

برای کشف فرصت‌های توسعه دریا محور در استان بوشهر از کارشناسان خواسته شد این فرصت‌ها را نام ببرند. بر اساس پاسخ کارشناسان و میانگین نسبی از این پاسخ‌ها، مهم‌ترین فرصت‌های توسعه دریا محور در استان بوشهر بر اساس جدول شماره ۲ به ترتیب به شرح ذیل است:

- ۱- امکان ایجاد مشاغل جدید و پایدار در زمینه فرآوری و بسته‌بندی محصولات شیلاتی برای مردم استان
 - ۲- ایجاد مناطق گردشگری در سواحل استان و ایجاد گردشگری بین‌المللی با رعایت مسائل گردشگری اسلامی
 - ۳- توسعه صنعت شیلات در استان به عنوان صنعت اشتغال‌زا و ارزآور و توسعه کشاورزی دریایی
 - ۴- توسعه فناوری‌های نوین در پرورش آبزیان و نوآوری در صنایع دریایی و توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر
 - ۵- ایجاد منافع مشترک استانی و کشوری با کشورهای اسلامی منطقه و تقویت روابط بین‌المللی
 - ۶- بلااستفاده‌بودن عرصه‌های فعالیت دریایی در استان و نبود رقبای قوی
 - ۷- توجه سیاست‌های ابلاغی به مؤلفه‌های محیط‌زیستی، قانونی، دیپلماسی اقتصادی، سرمایه انسانی، فناوری، مهارتی و دانشی، ترانزیت و کمک به تحقق اقتصاد مقاومتی در استان و کاهش وابستگی به نفت
 - ۸- وجود تعداد زیادی قفس پرورش ماهی در سواحل استان و توسعه آن در خلیج فارس
 - ۹- وجود چاه‌های نفت بلااستفاده در داخل دریا
 - ۱۰- وجود قوانین مزیت‌دار مبادلات مرزی برای تأمین ارزان و آسان نهاده‌ها و خط تولید، مانند قانون ساماندهی ملوانی و قانون تعاونی‌های مرزنشینان
- مهم‌ترین تهدیدهای توسعه دریا محور در استان بوشهر نیز بر اساس نظر کارشناسان و بر اساس اولویت‌بندی میانگین نسبی عبارت‌اند از:**

- ۱- تخریب محیط‌زیست دریایی، آلودگی‌های ناشی از صنعت و کشاورزی، تغییرات اقلیمی و افزایش سطح دریا، افزایش غلظت دریا حاصل از آب‌شیرین‌کن‌ها و انباشت فلزات سنگین
- ۲- مشکلات فرهنگی و اجتماعی و تبدیل گردشگری به مراکز فساد اخلاقی در استان
- ۳- نوسانات اقتصادی و نرخ ارز، محدودیت‌های مالی و بانکی و تحریم‌ها
- ۴- تعدد کارگروه‌ها و نهادهای تصمیم‌ساز در حوزه دریا و سواحل و فقدان مدیریت یکپارچه^۱
- ۵- چالش‌های ساختاری و عدم هماهنگی بین نهادهای سازمان‌ها
- ۶- صید بی‌رویه و تخریب ذخایر دریایی
- ۷- عدم همراهی مردم محلی در فرایند توسعه و نبود اعتماد متقابل
- ۸- فقدان قوانین و مقررات جامع و کمبود برنامه بلندمدت
- ۹- تنش‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، محدودیت‌های تجاری دریایی و مشکلات دسترسی به آب‌های آزاد
- ۱۰- افزایش قیمت زمین و مسکن و افزایش نرخ تورم در استان

¹ Integrated Management

جدول شماره ۲. عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) توسعه دریا محور در استان بوشهر

فرصت‌ها	فراوانی	میانگین نسبی	تهدیدها	فراوانی	میانگین نسبی
امکان ایجاد مشاغل جدید و پایدار در زمینه فرآوری و بسته‌بندی محصولات شیلاتی برای مردم استان	۶	۰,۱۳۳۳۳۳	تخریب محیط زیست دریایی، آلودگی‌های ناشی از صنعت و کشاورزی، تغییرات اقلیمی و افزایش سطح دریا، افزایش غلظت دریا حاصل از آب‌شیرین‌کن‌ها و انباشت فلزات سنگین	۹	۰/۲۶۴۷
ایجاد مناطق گردشگری در سواحل استان و ایجاد گردشگری بین‌المللی با رعایت مسائل گردشگری اسلامی	۵	۰,۱۱۱۱۱۱	مشکلات فرهنگی و اجتماعی و تبدیل مراکز گردشگری به مراکز فساد اخلاقی در استان	۴	۰/۱۱۷۶
توسعه صنعت شیلات در استان به‌عنوان صنعت اشتغال‌زا و ارزآور و توسعه کشاورزی دریایی	۵	۰,۱۱۱۱۱۱	نوسانات اقتصادی و نرخ ارز، محدودیت‌های مالی و بانکی و تحریم‌ها	۳	۰/۰۸۸۲۴
توسعه فناوری‌های نوین در پرورش آبزیان و نوآوری در صنایع دریایی و توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر	۴	۰,۰۸۸۸۸۹	تعدد کارگروه‌ها و نهادهای تصمیم‌ساز در حوزه دریا و سواحل و فقدان مدیریت یکپارچه	۲	۰/۰۵۸۸
ایجاد منافع مشترک استانی و کشوری با کشورهای اسلامی منطقه و تقویت روابط بین‌المللی	۳	۰,۰۶۶۶۶۷	چالش‌های ساختاری و عدم هماهنگی بین نهادهای سازمان‌ها	۲	۰/۰۵۸۸
بلااستفاده بودن عرصه‌های فعالیت دریایی در استان و نبود رقابتی قوی	۳	۰,۰۶۶۶۶۷	صید بی‌رویه و تخریب ذخایر دریایی	۲	۰/۰۵۸۸
توجه سیاست‌های ابلاغی به مؤلفه‌های محیط‌زیستی، قانونی، دیپلماسی اقتصادی، سرمایه انسانی، فناوری، مهارتی و دانشی، ترانزیت و کمک به تحقق اقتصاد مقاومتی در استان و کاهش وابستگی به نفت	۳	۰,۰۶۶۶۶۷	عدم همراهی مردم محلی در فرایند توسعه و نبود اعتماد متقابل	۲	۰/۰۵۸۸
وجود تعداد زیادی قفس پرورش ماهی در سواحل استان و توسعه آن در خلیج فارس	۲	۰,۰۴۴۴۴۴	فقدان قوانین و مقررات جامع، کمبود برنامه بلندمدت	۲	۰/۰۵۸۸
وجود چاه‌های نفت بلااستفاده در داخل دریا	۲	۰,۰۴۴۴۴۴	تنش‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، محدودیت‌های تجاری دریایی و مشکلات دسترسی به آب‌های آزاد	۲	۰/۰۵۸۸
وجود قوانین مزیت‌دار مبادلات مرزی برای تأمین ارزان و آسان نهاده‌ها و خط تولید، مانند قانون ساماندهی ملوانی و قانون تعاونی‌های مرزنشینان	۲	۰,۰۴۴۴۴۴	افزایش قیمت زمین و مسکن و افزایش نرخ تورم در استان	۱	۰/۰۲۹۴
وجود کارگاه‌های تکثیر و تولید بچه‌میگو در استان	۲	۰,۰۴۴۴۴۴	فرسایش سریع تأسیسات تولیدی به دلیل رطوبت بالای هوا در استان	۱	۰/۰۲۹۴
برخی صنایع مثل نیروگاه اتمی و آب‌شیرین‌کن‌ها فقط در کنار دریا می‌توانند کار کنند و سواحل استان بوشهر مناسب‌ترین جا برای این صنایع هستند.	۲	۰,۰۴۴۴۴۴	مشکلات اجتماعی و فرهنگی ناشی از ورود نیروهای کار غیر بومی	۱	۰/۰۲۹۴
تأکید سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری بر حمایت از سرمایه‌گذاری‌های بومی و استفاده از ظرفیت‌های کسب و کارهای کوچک و متوسط محلی	۱	۰,۰۲۲۲۲۲	موانع مالی و کمبود سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی، مشکلات در تخصیص بودجه، هزینه‌های بالای زیرساخت	۱	۰/۰۲۹۴
تبدیل ایران به کریدور بین‌قاره‌ای	۱	۰,۰۲۲۲۲۲	نبود اختیار کافی برای نهادهای دریایی	۱	۰/۰۲۹۴
توسعه اقتصادی استان و خروج از وضعیت کم‌برخوردداری	۱	۰,۰۲۲۲۲۲	نیاز به تحقیقات پیشرفته، فقدان دانش فنی کافی، کمبود فناوری‌های پیشرفته و نوین دریایی، کمبود منابع انرژی پایدار در بنادر و سواحل	۱	۰/۰۲۹۴
جلوگیری از مهاجرت نخبگان استان	۱	۰,۰۲۲۲۲۲			
دسترسی به آب‌های آزاد از طریق خلیج فارس	۱	۰,۰۲۲۲۲۲			
دسترسی به یارانه‌های مختلف دولتی در مقایسه با کشورهای همسایه	۱	۰,۰۲۲۲۲۲			
جمع	۴۵	۱	جمع	۳۴	۱

مأخذ: یافته‌های پژوهش

۵-۲- راهبردهای SOWT:

با توجه به اطلاعات ارائه شده در جداول شماره ۱ و ۲ و تحلیل وضعیت توسعه دریامحور در استان بوشهر، راهبردهای SWOT به شرح ذیل استخراج و ارائه می گردند. این راهبردها با هدف استفاده حداکثری از ظرفیت ها، رفع موانع، بهره برداری از فرصت ها و خنثی سازی تهدیدها تدوین شده اند.

۵-۲-۱- راهبردهای SO^۱ (حداکثر-حداکثر): استفاده از نقاط قوت برای بهره برداری از فرصت ها:

این راهبردها بر پایه توانمندی های درونی استان برای بهره مندی از شرایط بیرونی مطلوب بنا شده اند: راهبرد توسعه صنایع فرآوری و بسته بندی با استفاده از زیرساخت های بندری: با توجه به وجود بنادر تجاری و صیادی و زیرساخت های لازم (نقطه قوت ۱) و فرصت ایجاد مشاغل جدید و پایدار در زمینه فرآوری و بسته بندی محصولات شیلاتی (فرصت ۱)، باید توسعه صنایع پایین دستی شیلاتی را در دستور کار قرار داد تا ارزش افزوده بیشتری تولید شده و اشتغال پایدار ایجاد گردد.

راهبرد توسعه گردشگری دریایی اسلامی- ایرانی: با بهره گیری از سابقه تاریخی و فرهنگی بوشهر و استقبال اجتماعی از فعالیت های دریایی (نقطه قوت ۵) و همچنین وجود مرز دریایی طولانی (نقطه قوت ۲)، می توان با رعایت مسائل گردشگری اسلامی (فرصت ۲)، مناطق گردشگری بین المللی ایجاد کرد و از ظرفیت های تاریخی و فرهنگی برای جذب گردشگر استفاده نمود.

راهبرد نوآوری و توسعه فناوری های نوین دریایی با اتکا به پژوهشگاه ها: وجود پژوهشگاه هایی مانند مرکز اقیانوس شناسی و رشته های دانشگاهی مرتبط (نقطه قوت ۹) بستر مناسبی برای توسعه فناوری های نوین در پرورش آبزیان و انرژی های تجدیدپذیر (فرصت ۴) فراهم می کند. باید ارتباط صنعت و دانشگاه را تقویت کرد تا نوآوری در صنایع دریایی افزایش یابد.

راهبرد تقویت دیپلماسی اقتصادی و صادرات با استفاده از موقعیت ژئوپلیتیک: همسایگی با ۷ کشور منطقه (نقطه قوت ۷) و ایجاد منافع مشترک با کشورهای اسلامی (فرصت ۵) نشان دهنده پتانسیل بالای صادرات است. با استفاده از بنادر تجاری و منطقه آزاد، می توان صادرات محصولات کشاورزی و شیلاتی صادرات محور (نقطه قوت ۱۲) را به کشورهای همسایه گسترش داد.

راهبرد استفاده از ظرفیت نیروگاه اتمی برای توسعه صنایع خاص: وجود نیروگاه اتمی بوشهر (نقطه قوت ۸) در کنار فرصت توسعه انرژی های تجدیدپذیر و صنایع نوین (فرصت ۴)، می تواند مبنای توسعه صنایع پیشرفته و آب شیرین کن ها قرار گیرد که نیازمند انرژی پایدار و موقعیت ساحلی هستند.

۵-۲-۲- راهبردهای WO^۲ (حداقل-حداکثر): بهره گیری از فرصت ها برای رفع نقاط ضعف:

این راهبردها بر استفاده از شرایط بیرونی مطلوب برای پوشش دادن ضعف های داخلی تمرکز دارند:

¹ Strength- Opportunity

² Weakness- Opportunity

راهبرد جذب سرمایه و آموزش برای رفع کمبود نیروی متخصص: با استفاده از فرصت ایجاد مشاغل جدید (فرصت ۱) و سیاست‌های حمایتی دولت و اقتصاد مقاومتی (فرصت ۷)، باید دوره‌های آموزشی تخصصی برگزار کرد تا مشکل کمبود نیروهای متخصص بومی (ضعف ۶ و ۸) را برطرف کرده و از خروج ارزش افزوده به کشورهای همسایه جلوگیری نمود.

راهبرد توسعه زیرساخت‌های لجستیکی و حمل‌ونقل ترکیبی: با توجه به نبود حمل‌ونقل ریلی و ضعف زیرساخت‌های لجستیکی مانند کانتینرهای یخچالی (ضعف ۲ و ۹)، باید از فرصت قوانین مزیت‌دار مبادلات مرزی و توجه سیاست‌های ابلاغی به ترانزیت (فرصت ۷ و ۱۰) استفاده کرد تا با جذب سرمایه‌گذاری، ناوگان دریایی نوسازی شده و حمل‌ونقل ترکیبی توسعه یابد.

راهبرد تکمیل زنجیره ارزش برای مقابله با خام‌فروشی: فرصت توسعه صنعت شیلات به‌عنوان صنعت اشتغال‌زا (فرصت ۳) باید به‌عنوان ابزاری برای رفع مشکل عدم تکمیل زنجیره‌های ارزش و خام‌فروشی (ضعف ۱۱) مورد استفاده قرار گیرد. ایجاد صنایع تبدیلی و تکمیلی می‌تواند این نقیصه را جبران کند.

راهبرد گفتمان‌سازی و فرهنگ‌سازی عمومی: با استفاده از فرصت توسعه گردشگری و ایجاد منافع مشترک منطقه‌ای (فرصت ۲ و ۵)، باید برای رفع مشکل عدم گفتمان‌سازی توسعه دریا محور و تهدیدات فرهنگی (ضعف ۴ و ۱۰) اقدام کرد تا مردم محلی با توسعه پروژه‌ها همراهی کرده و اعتماد متقابل شکل بگیرد.

۵-۲-۳- راهبردهای ST^۱ (حداکثر - حداقل): استفاده از نقاط قوت برای کاهش تهدیدها:

این راهبردها بر آن هستند تا با استفاده از توانمندی‌های داخلی، خطرات بیرونی را به حداقل برسانند:

راهبرد حفاظت از محیط‌زیست با استفاده از پژوهش و فناوری: برای مقابله با تهدید تخریب محیط‌زیست و آلودگی‌های ناشی از صنایع (تهدید ۱)، باید از وجود پژوهشگاه‌های اقیانوس‌شناسی و نیروگاه اتمی (نقاط قوت ۸ و ۹) برای نظارت بر محیط‌زیست و توسعه فناوری‌های پاک و مدیریت پساب استفاده کرد.

راهبرد مقابله با رقبای منطقه‌ای و تحریم‌ها با اتکا به تولید داخلی: با توجه به وجود منابع غنی دریایی و معادن دست‌نخورده (نقاط قوت ۴ و ۱۱) و زیرساخت‌های منطقه آزاد، می‌توان با تهدید رقابت با کشورهای جنوب خلیج فارس و تحریم‌های اقتصادی (تهدید ۳ و ۱۲) مقابله کرد. افزایش تولید محصولات شیلاتی و خودکفایی می‌تواند وابستگی را کاهش دهد.

راهبرد مدیریت یکپارچه با استفاده از ظرفیت‌های قانونی و اجرایی: برای حل مشکل تعدد کارگروه‌ها و فقدان مدیریت یکپارچه (تهدید ۴)، می‌توان از وجود زیرساخت‌های عمده تولید و منطقه آزاد (نقطه قوت ۳) به‌عنوان مدل‌های مدیریت موفق استفاده کرد و با هماهنگی دستگاه‌ها، از چالش‌های ساختاری کاست.

راهبرد توسعه گردشگری پاک برای مقابله با آسیب‌های اجتماعی: با تکیه بر فرهنگ بومی و میل اجتماعی به فعالیت‌های دریایی (نقطه قوت ۵)، می‌توان با تهدید تبدیل شدن مراکز گردشگری به مراکز فساد اخلاقی (تهدید

¹ Strength-Threats

۲) مقابله کرد. گردشگری باید بر اساس فرهنگ اسلامی- ایرانی و با نظارت دقیق برنامه‌ریزی شود.

۵-۲-۴- راهبردهای WT^۱ (حداقل-حداقل): راهبردهای تدافعی برای کاهش نقاط ضعف و پرهیز از تهدیدها:

این راهبردها بر کاهش آسیب‌پذیری در برابر ریسک‌های خارجی و ضعف‌های داخلی متمرکز هستند: راهبرد حفظ ذخایر دریایی و جلوگیری از صید بی‌رویه: با توجه به ضعف در ناوگان دریایی و سنتی بودن فعالیت‌ها (ضعف ۷) و تهدید صید بی‌رویه و تخریب ذخایر (تهدید ۶)، باید قوانین سخت‌گیرانه‌ای برای صید اعمال کرد و با نوسازی ناوگان و آموزش صیادان، از تخریب منابع جلوگیری نمود.

راهبرد بهبود زیرساخت‌های حیاتی برای مقابله با بحران‌های محیط‌زیستی: کمبود زیرساخت‌های انرژی و آب (ضعف ۱) در کنار تهدید تغییرات اقلیمی و افزایش غلظت دریا (تهدید ۱)، خطرات جدی ایجاد می‌کند. باید مدیریت مصرف آب و انرژی را در اولویت قرار داد و زیرساخت‌های مقاومی در برابر تغییرات اقلیمی ایجاد نمود.

راهبرد ساده‌سازی قوانین و جذب سرمایه برای برون‌رفت از رکود: طولانی‌بودن مراحل ورود به فعالیت‌ها (ضعف ۱۳) و موانع مالی و تحریم‌ها (تهدید ۳) مانع توسعه هستند. باید با اصلاح قوانین، ایجاد یکپارچگی در نهادها و ارائه تسهیلات از طریق قوانین حمایت از سرمایه‌گذاری بومی، این موانع را کاهش داد.

راهبرد توانمندسازی جوامع محلی برای جلوگیری از مهاجرت و نارضایتی: برای مقابله با تهدید عدم همراهی مردم محلی (تهدید ۷) و ضعف فرهنگ دریایی (ضعف ۸)، باید با آموزش و ایجاد مشاغل درآمدزا، اعتماد مردم را جلب کرد و از مهاجرت نخبگان و نیروی کار جلوگیری به عمل آورد.

۶- نتیجه‌گیری و ارائه راهکارها

این پژوهش با هدف شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر توسعه دریا محور در استان بوشهر با استفاده از تکنیک تحلیل SWOT انجام پذیرفت. یافته‌های حاصل از نظرات کارشناسان نشان می‌دهد که اگرچه استان بوشهر از ظرفیت‌های بی‌نظیر جغرافیایی و زیرساختی برخوردار است، اما موانع ساختاری و محیط‌زیستی جدی، مسیر توسعه را ناهموار کرده‌اند.

بر اساس نتایج این مطالعه، وجود بنادر تجاری و صیادی، طولانی‌بودن مرز دریایی و تصویب زیرساخت‌های عمده تولید، به‌عنوان مهم‌ترین ارکان قدرت استان شناخته شدند. این در حالی است که کمبود زیرساخت‌های انرژی و آب، نبود حمل‌ونقل ریلی و مشکلات زیست‌محیطی، چالش‌های اصلی پیش روی مدیران هستند. از سوی دیگر، اشتغال‌زایی در فرآوری محصولات شیلاتی و گردشگری اسلامی فرصت‌های طلایی محسوب می‌شوند که در برابر تهدیدهای جدی نظیر تخریب محیط‌زیست، آسیب‌های اجتماعی و نوسانات اقتصادی و تحریم قرار دارند. برای دستیابی به توسعه پایدار دریا محور و با توجه به ترکیب یافته‌های فوق، راهکارهای عملیاتی زیر به سیاست‌گذاران و مدیران استان بوشهر پیشنهاد می‌شود:

¹ Weakness- Threats

۱. با توجه به اینکه نبود حمل و نقل ریلی، دومین نقطه ضعف استان است، اولویت اول مدیران باید تسريع در اتصال شبکه ریلی استان به سراسر کشور و تکميل خط آهن بوشهر- اصفهان باشد. اين امر هزینه حمل و نقل را کاهش و قدرت رقابت بنادر استان را افزایش می دهد.

۲. برای رفع مهم ترین نقطه ضعف (کمبود زیرساخت)، باید سرمایه گذاری در تأسیسات آب شیرین کن های پیشرفته و نیروگاه های تجدیدپذیر (با استفاده از پتانسیل باد و خورشید در منطقه) با اولویت بالا دنبال شود تا نیاز صنایع شيلاتی و پتروشیمی تأمین گردد.

۳. با بهره گیری از نقاط قوت موجود (بنادر و منابع غنی) و فرصت اشتغال زایی، باید از خام فروشی جلوگیری شود. ایجاد شهرک های صنعتی تخصصی فرآوری و بسته بندی محصولات شيلاتی و دریایی در مجاورت بنادر، ارزش افزوده بالایی ایجاد نموده و مشکل بیکاری را حل می کند.

۴. با توجه به تصویب زیرساخت های عمده تولید، باید مزیت های منطقه آزاد بوشهر برای جذب سرمایه گذاری خارجی و داخلی در حوزه های کشتی سازی و صنایع دریایی به کار گرفته شود تا در برابر تحریم ها مقاومت ایجاد گردد.

۵. راهکارهای عملیاتی در حوزه محیط زیست (مقابله با تهدیدها):

مدیریت اکوسیستم و پایش زیست محیطی: با توجه به اینکه تخریب محیط زیست، مهم ترین تهدید است، ایجاد سیستم پایش آنلاین برای رصد آلودگی های ناشی از صنایع و آب شیرین کن ها ضروری است. همچنین باید قوانین سخت گیرانه ای برای جلوگیری از تخلیه فاضلاب های صنعتی و کشاورزی به خلیج فارس وضع و اجرا شود. توسعه «آبی فرهنگی» پایدار: برای مقابله با صید بی رویه، باید با همکاری پژوهشگاه های اقیانوس شناسی موجود در استان، دوره های بازآموزی برای صیادان برگزار شده و به صید پایدار و مکانیزه روی آورده شود.

۶. راهکارهای عملیاتی در حوزه فرهنگ و گردشگری (تقویت نقاط قوت اجتماعی):

توسعه گردشگری اسلامی- ایرانی: با توجه به فرصت ایجاد گردشگری بین المللی و تهدید آسیب های اجتماعی، باید طرح های گردشگری با رویکرد «گردشگری خانواده محور»^۱ و «مقصد اسلامی»^۲ طراحی شوند. ایجاد مجتمع های رفاهی استاندارد در سواحل و نظارت دقیق بر فعالیت های تفریحی می تواند از تبدیل شدن سواحل به مراکز فساد جلوگیری کند.

گفتمان سازی عمومی: برای رفع ضعف فرهنگی و جلب مشارکت مردم، باید با استفاده از رسانه های محلی، مزایای اقتصادی توسعه دریا محور را برای جوامع بومی تبیین کرد تا اعتماد متقابل بین مردم و دولت و بخش خصوصی برای اجرای پروژه ها شکل بگیرد.

۷. راهکارهای عملیاتی در حوزه مدیریت و حاکمیت:

مدیریت یکپارچه سواحل: برای حل مشکل تعدد کار گروه ها و نبود مدیریت یکپارچه، پیشنهاد می شود یک «ستاد

¹ Family-oriented Tourism

² Islamic Destination

فرماندهی اقتصاد دریا محور» با اختیارات کامل در سطح استان تشکیل شود تا تمامی دستگاه‌های اجرایی (استانداری، سازمان بنادر، محیط زیست، شیلات و ...) را زیر یک چتر مدیریتی هماهنگ کند.

جذب سرمایه گذاری با ریسک پذیری مشترک: برای خنثی سازی تهدید تحریم ها و کمبود بودجه، باید از ابزارهای مالی نوین مانند اوراق اسلامی (صکوک) و جذب سرمایه گذاری های مردمی در قالب تعاونی های مرزنشینان استفاده شود.

منابع

۱. تقوایی زحمت کش، شیوا. (۱۳۹۵). *جغرافیای تاریخی بندر بوشهر*. پژوهش در تاریخ. ۷ (۱۲): ۳۷-۵۴.
۲. سبحانیان، محمدهادی؛ دسینه، مهدی؛ نجاتی، مهدی؛ بلاغی اینالو، یاسر. (۱۴۰۲). *اقتصاد دریا محور؛ تولید، اشتغال و صادرات: رویکرد تعادل عمومی قابل محاسبه‌ی چند منطقه‌ای*. اقیانوس‌شناسی. ۱۴ (۵۶): ۳۱-۴۶.
۳. قلی‌پور مقدم، فرید؛ اسماعیلی، رضا؛ هادی پیکانی، مهربان. (۱۴۰۱). *مؤلفه‌های راهبردی مؤثر بر پایداری اجتماعی- فرهنگی سواحل مکران با رویکرد توسعه دریا محور*. آموزش علوم دریایی. ۹ (۲): ۷۵-۹۵.
۴. کریمی‌پور، یداله؛ محمدی، حمیدرضا؛ عزیززاده طسوج، محسن؛ سلیم‌نژاد، ندیمه. (۱۳۹۵). *تفاوت‌های راهبردی سواحل ایران*. فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک. ۱۲ (۴۱): ۱-۲۳.
۵. محرابی، علیرضا؛ قامتی مجرد، کبری. (۱۴۰۰). *تبیین مزایای نسبی حضور ایران در ژئواکونومی دریایی نظام بین‌الملل با تأکید بر خلیج فارس (مطالعه موردی استان بوشهر)*. مطالعات جغرافیا، عمران و مدیریت شهری. ۷ (۳): ۱-۲۴.
۶. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۳۹۴). *بررسی قابلیت‌های منطقه‌ای مبتنی بر اقتصاد دریا محور*. تهران. دفتر مطالعات زیربنایی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۷. مقیمی، م. (۱۴۰۱). ۹ چالش زیست‌محیطی استان بوشهر. بازیابی شده از اداره کل حفاظت محیط‌زیست استان بوشهر.
8. Akomolafe, D; Akande, S; Yerokun, O. (2022). *Challenges and Prospects of the Deployment of Blue Economy in the Coastal Areas of Ondo State*. **Journal of Production, Operations Management and Economics**. 2(3): 9-24.
9. Bethel, B; Buravleva, Y; Tang, D. (2021). *Blue Economy and Blue Activities: Opportunities, Challenges, and Recommendations for The Bahamas*. **Researchgate**. 13(10): 1-15.
10. Islam, M; Rahaman, M; Ahmed, Z. (2018). *Blue Economy of Bangladesh: Opportunities and Challenges for Sustainable Development*. **Advances in Social Sciences Research**. 5(8): 168-178.
11. Onguglo, B; Roberts, J; Razzaque, M. (2014). *The Oceans Economy: Opportunities and Challenges for Small Island Developing States*. **United Nations Conference On Trade And Development**. (pp. 1-32). New York and Geneva: United Nations.
12. World Bank. (2017, june 6). **The World Bank**. Retrieved from: "What is the Blue Economy?"